

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Gedenkboek Frans Claes

Claes, Frans

Antwerpen, 1932

Id., Antwerpsche opdelvingsstukken

[urn:nbn:de:hbz:466:1-75565](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-75565)

ANTWERPSCHE OPDELVINGSSTUKKEN

Wij weten dat het de romantische geest van het begin der XIXe eeuw is, die het gevoel voor puinen en oudheden aangewakkerd heeft, en dat de eerste oudheidkundige studiën uit dit tijdvak dagteekenen.

Nochtans, indien men in de eerste helft der XIXe eeuw zich met het opzoeken en verzamelen van voorwerpen uit het verleden bezig hield, ging de belangstelling vooral naar de meubelen en versieringsvoorwerpen, dus representatieve stukken met een karakter van stijl.

Men aanzag als onwaardig tot studie, voorwerpen van alledaagsch gebruik, stille getuigen van den levensstrijd van den nederigen ambachtsman en den ellendigen werkmans.

Welk belang kon men ook hechten aan handvatten van messen, door den tijd uitgevreten loodjes, fragmenten van gordels, gesmeed ijzer, sleutels en dolkscheeden? Deze voorwerpen waren niet waardevol genoeg om op het fluweel van juweelkastjes, en niet sprekend genoeg om in het volle licht van uitstalramen tentoongesteld te worden.

Het is slechts langzamerhand bij het vorderen der oudheidkundige opzoekingen, dat men zich aan de voorwerpen voortgebracht door den ambachtsman is gaan interesseeren. Maar de gezamenlijke studiën waren nagenoeg onmogelijk, de dokumenten ontbraken.

De oude pelgrimloodjes, de tinnen lepels waren gesmolten geworden voor nieuwe doeleinden, het oude ijzerbeslag van deuren, gothische sleutels, wafelijzers, gedreven ijzeren koffertjes en zooveel ander gesmeed ijzer waren in de hoogovens voor hersmelting geworpen, de gebroken gespen der gordels en andere kleine voorwerpen waren weggeworpen, de koperen messenhechten, de versleten mortiers, de gebarsten klokjes in den smeltkroes verloren gegaan.

Waar deze verdwenen studiedokumenten op te zoeken?

In de stormen had de tand van den tijd zijn werk van roest en oxydatie volbracht. De werking van het stroomend water en de invreting van zuren hadden stilaan alle weggeworpen voorwerpen in den schoot der aarde verpulverd.

Een leemte deed zich voor.

Het is dan, dat een onverhoopt rijke, schijnbaar onuitputbare mijn, een echt Klondyke, ontdekt werd, maar nog diende de prospector ervoor gevonden te worden.

Die mijn was het bed van de Schelde, de prospector was Frans Claes.

Zonder afkeer voor de kleverige modder, geduldig in het nauwkeurig opzoeken, na lang wasschen en reinigen onttrok hij uit deze slijkerige massa de duizenden voorwerpen welke tot zooveel verschillende doeleinden gediend en tot zooveel verscheidene tijdvakken behoord hadden. De Schelde, afgunstige

bewaarster van het verleden harer meest geliefde kinderen, had ze in het leem harer waters opgeborgen, voor hem die, door den cultus zijner voorvaderen beziel, zich met devotie nederboog om relikwieën uit te delven, ze te verzamelen en ze voor de nakomelingschap te bewaren.

De verzameling Claes bevat aldus volledige reeksen van verschillende huis-houdelijke voorwerpen, kleine werktuigen, bijhoorigheden voor kleederen, versieringen van meubels, speeltuigen, dit alles gerangschikt volgens aarden, chronologische volgorde, met aanduiding der plaats van ontdekking en oorsprong, en in zekere gevallen van enkele bijzonderheden aangaande het gebruik. Deze duizenden voorwerpen, op kartons gehecht, op paneelen vereenigd, vormen wel een der merkwaardigheden van de verzameling Claes.

Zoo zijn er gansche studiereeksen van onderdeelen van paardengetuig, sporen, meest leerzame verzamelingen naai- en schrijfgerief, vanaf de stift, de ganzenveer en primitieve potlooden tot oude reisschrijfbenoedigheden en een vreemdsoortige penhouder met verdeelingen, dien men wel den voorvader van de huidige vulpen mag noemen.

De geschiedenis der Vlaamsche kleederdracht is niet alleen door gewaden vertegenwoordigd, ook door zooveel andere kleedingstukken als mutsen, hoeden, gordels, schoenen, waarvan de verzameling exemplaren bevat van alle tijdvakken in een meest wonderbare verscheidenheid van vormen, tot de kleinste bijzonderheden, zooals de verzameling kappen vanaf de VIIe eeuw tot heden, zonder de doozen geborduurde en versierde knopen voor kleedingstukken te vergeten, welke de verzameling van een handelsreiziger der XVIIIe eeuw vertegenwoordigt.

Speelgoed in miniatuur, kleine tinnen voorwerpen van allen aard, heel de reeks der bikkels en teerlingen uit de Middeleeuwen, kleine volksche muziek-instrumenten als de joodsche harpen, sloten, sleutels en honderden andere voorwerpen zijn in zulk getal en verscheidenheid in de verzameling Claes aanwezig dat zij de moedigste en nieuwsgierigste opzoekers en de meest verwoede bestudeerders van ons verleden zouden doen wanhopen.

De taak werd mij opgelegd om in dit gedenkboek de opdelvingsstukken der verzameling Claes te vermelden, en deze kleine voorwerpen aan te duiden die tot geen enkele afdeeling van de oudheidkunde behooren, doch er aan vastgehecht zijn door hun versiering of door een of andere bijzonderheid. Ik kan nochtans slechts over enkele voorwerpen uitwijden gezien de omvang van dit deel der verzameling, hetwelk meer dan 30 hoofdstukken zou vergen, wat deze publicatie niet kan omvatten.

Deze eerste verhandeling zal slechts heel bondig enkele voorwerpen nagaan : messenhechten en scheden, lepels en vorken, vuurslaggers of ketsijzers, de schorren, gordelversiersels en gespen.

MESSENHECHTEN EN MESSENSCHIEDEN

Het mes heeft sinds de vroegste tijden bestaan.

Het is met den hamer het oudste der werktuigen alsook het noodzakelijkste voor den mensch.

De eerste voorwerpen in steen vervaardigd waren de messen. Bij de ontdekking der metalen, legde men er zich eerst en vooral op toe lemmers te gieten of te smeden, welke even goed als wapen dan als huishoud-voorwerp gebruikt werden.

Oorspronkelijk zijn de hechten bijna altijd in hout, zeldzaam zijn die in been of ivoor.

De oudste houten hechten, die in ons bezit zijn, zijn die der Vlaamsche dolken of daggen, gemeenlijk klootdolken genaamd, waarvan de hecht gevormd is door een cylindervormig handvat, zich naar den knop toe verbreedende, versterkt en soms versierd door een rond geelkoperen plaatje; aan zijn basis was hij versierd door twee uitsprongen die den beugel vormden en het lemmer aan het bovenste der scheede hielden. De verzameling Claes bevat een dertigtal dezer dolken of daggen.

Het rond geelkoperen plaatje dat den knop van het handvat der messen smukt, is soms versierd door snijwerk, een of ander zinnebeeldige figuur voorstellend. Zoo bevat de verzameling een dezer daggenknoppen die een boogschutter verbeeldt, met een boog gewapend.

Andere kleine messen waren eenvoudig voorzien van een plat houten handvat, langs elken kant versterkt en versierd door een koperen plaatje, aan het houten hecht met drie kleine nieten geriveerd; welke nieten soms op hunne beurt in vorm van bloempjes gegraveerd zijn.

Onder de oudste messen der verzameling Claes, met messing en plaat op den platten kant, moet men de met zinnebeeldige dieren of vensterboogjes en knoppen in vorm van belletjes uit de XIVe eeuw, vernoemen.

Bij tientallen heeft de heer Fr. Claes deze geelkoperen zijplaatjes van messenhechten uit de werken der Schelde opgedolven. Zij zijn gesmukt met gothische inschrijvingen en gravuren van zulk een fijn- en voornaamheid voor wat betreft de snijkunst, dat zij ons den verluchter uit de XIVe en X^e eeuw herinneren. De lemmers dezer messen uit de XIVe en XVe eeuw zijn meestal ernstig door oxydatie beschadigd.

De meeste onderwerpen en inschrijvingen die deze messen versieren zijn van godsdienstigen aard. Het zijn meestal spreuken ten dien tijde zeer in eere:

EXTREMA GAUDI LUCTUS OCCUPAT
WAT DAT COST
ALTIJD VOERDER
AMI AMIE
NEMET IN DANC. enz.

Eerst in de XVIe eeuw worden de motieven wereldsch en brengen ze mythologische onderwerpen, vaak van onkieschen aard.

Eindelijk zijn de messenhechten der XVIe eeuw niet meer uit metaalblaadjes en rivetten gevormd, maar meestal totaal uit koper gegoten. De onderwerpen zijn van zeer verscheiden aard en stellen meestal beelden uit het dagelijksch leven voor, als bijvoorbeeld :

de doedelzakspeler,
 de geharnaste ridder met het zwaard in de hand,
 het borstbeeld van den keizer (vermoedelijk Karel de Groote) met degen
 en wereldbol,
 een ander Keizer (vermoedelijk Keizer Karel) met scepter en wereldbol,
 een gehelmde Romein in Renaissance-stijl uitgevoerd,
 draken,
 pelgrims,
 zinnebeeldige figuren van de jeugd en den ouderdom, afgebeeld op de eene
 zijde door het aangezicht van een jongeling en op de andere zijde door
 een doodshoofd, beide bekroond door een grijnzende faunafiguur.

Andere versierings-onderwerpen van messenhechten uit de XVIe eeuw komen uit de heilige geschiedenis, zooals Jonas biddend uit den wijdgeopenden muil van den walvisch komend. Men had ook geëmailleerde messenhechten van een uiterst verzorgd fabrikaat, zooals N° 10 van plaat 11.

In de XVIIIe eeuw zijn de gegoten figuren van ruweren aard, de onderwerpen zijn met minder zorg voorgesteld en worden meestal ten voeten uit afgebeeld, bijvoorbeeld :

De kolvenier met zijn kolfbus,
 de twee minnaars,
 een heer in Lodewijk XIIIe kleederdracht, die zijn gezellin teeder in de
 armen drukt.

Dit onderwerp moet een grooten bijval gekend hebben want talrijk zijn de exemplaren die men ervan terug gevonden heeft.

Vanaf de XVIe eeuw zien wij hechten in gebeiteld zilver waarvan de platte zijden dikwijls op een fijne en verheven manier door de zilversmeden van het schoone tijdvak gegraveerd zijn.

Op dit tijdstip begint men ook palmhout en ivoor te gebruiken. Zekere messenhechten en vooral de scheeden zijn van een zoo delikaat en geduldig werk, dat wij er vruchteloos de weerga van zouden zoeken in de laatste tijden.

Van af de XVIIIe eeuw verdwijnt deze fijngevoelige versieringskunst. Men ontmoet nog beeldhouw- en snijwerk gekopieerd van de mooie stukken uit de XVIe eeuw, maar zij kunnen die niet evenaren.

Het beeldhouwen van het palmhout blijft voortduren tot in het begin der XIXe eeuw en wij treffen in de verzameling Claes talrijke exemplaren van messen aan waarvan de uitgesneden messenhechten de jaartallen 1750, 1754, 1757, 1760, 1770, 1805, 1808, 1810, 1814 dragen.

Nochtans is hun gegraveerde versiering niet meer het werk van echte kunstenaars, het is het werk van ambachtslieden uit het volk geworden. Deze exemplaren behooren veeleer tot de folklore.

Het zijn alleen nog beelden uit den landbouw, koeien, paarden, enz., toonende dat deze gebeeldhouwde messen nog enkel op het land te vinden waren.

PALMHOUTEN MESSENSCHEEDEN

De scheden der messen in gesneden palmhout, tooneelen uit het oude testament voorstellende, behooren meestal tot het einde der XVe eeuw — begin XVIe eeuw.

De meeste meten ongeveer 20 cm., zijn voorzien van een zilveren ring en hebben als messenscheede gediend voor een of twee messen, een groot dat als wapen, en een klein dat voor de voeding gebruikt werd.

Deze palmhouten messenscheeden werden blijkbaar altijd aan den gordel gedragen daar zij van een ring voorzien zijn.

Deze messenscheeden behooren specifiek tot de Vlaamsche Kunst. De Vlaamsche opschriften en het feit dat ze bijna uitsluitend uit ons land stammen, bevestigt dit op een formeele wijze.

LEPELS EN VORKEN

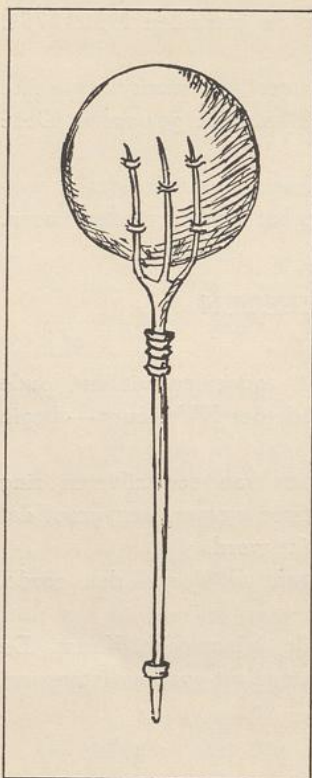
Op onze dagen zijn wij gewoon het mes op onze tafel in gezelschap te zien van den lepel, terwijl langs den anderen kant van het bord de vork stiefmoederlijk afgezonderd blijft.

Het feit is dat de lepel, eerst pollepel van afmeting, schaal met steel, die de boordevolle porties uit den ketel putte, evenals het mes van een groote oudheid is, terwijl de vork slechts een van de laatste aanwinsten der beschaving uitmaakt.

De primitieven en zelfs de volkeren van de middeleeuwen kenden inderdaad niets praktischer dan de natuurlijke vork hunner vingers.

De lepel, eerst schaal, dan groote houten pollepel, werd slechts kleine lepel op het einde van de middeleeuwen. Dan eerst zien wij de kleine lepels bij ons verschijnen als wierooklepels en voorwerpen tot het nemen van kostbare reukwerken, waarvoor de Romeinen steeds dergelijke werktuigen hadden geschapen.

Het zijn eerst de kleine lepels, meestal in zilver, met kort steeltje, de hecht met knop of met een figuur van een versierd.

18. PLOOIEND REISKOUVERT IN ZILVER, LEPEL, VORK EN TANDENKOKER

Het gebruik veralgemeent zich vervolgens en wij zien den lepel dikwijls opdagen in geelkoper of in zilver, in ronden vorm met langeren en verdunden steel, ook eindigend op een knop of een heiligenfiguurtje, meestal het beeld van een der apostelen.

De verzameling Claes bevat er talloze exemplaren van, alsook typen der eerste volken, in 't begin slechts met twee tanden, vooral voor het vleesch gebruikt, om het in de XVIe eeuw tot drie, en in de XVIIIe eeuw tot vier tanden te brengen.

In de XVIIe eeuw zien wij de vorken dikwijls voor wat de steel aangaat de motieven van koperen messenhechten overnemen, ondermeer: de kolvenier, de minnaars, enz.

Onder de meest belangwekkende stukken der verzameling Claes, vermelden wij de gebeeldhouwde palmhouten lepels en de plooiende en uiteenvouwende reiskouverts, waarvan wij een exemplaar afbeelden.

VUURSLAGERS OF KETIJZERS

Dit instrument bevond zich destijds in elk huishouden en in de tasch van elken reiziger; het bestond uit een ijzeren lemmer aan elken kant eindigende op een gebroken tak in ringvorm, die als grijper dienst deed.

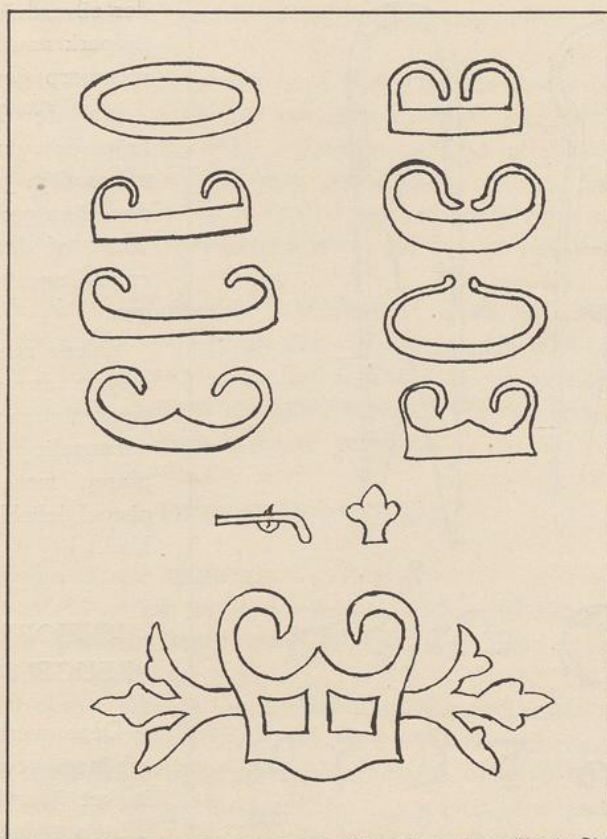
Dit apparaat diende om vuur te veroorzaken bij middel van een korten slag van het lemmer op een vuursteen, waardoor kleine vuursprankels ontstonden die een stuk droog zwam deden ontvlammen.

De vuurslagers hebben in de gansche oudheid bestaan en zij werden regelmatig gebruikt tot het begin der XIXe eeuw. Zij werden nochtans nog verder gebezigd in de XIXe eeuw in onze Vlaamsche dorpen en menige oude boer zal er zich het gebruik in zijn kinderjaren nog van herinneren.

Deze voorwerpen werden bijna nooit versierd en de vorm veranderde heel zelden. Wij moeten nochtans opmerken dat de zeer oude vuurslagers der

XIVe en XVe eeuw van ovalen vorm zijn. Die der XVe eeuw hebben dikwijls den vorm van een rechthoekig lemmer, tamelijk breed, aan elken kant met een ring bekrond, welke als grijper door den wijs- en ringvinger gehanteerd werd.

In de XVe à XVIe eeuw werd de vorm van den vuurslager door enkele

19. VUURSLAGERS. XIVe TOT XVIIIe EEUW, MERKEN VAN KETSIJZERS.

KETSIJZER EN VLAMMEN UIT EEN BREUK VAN HET GULDEN VLIES

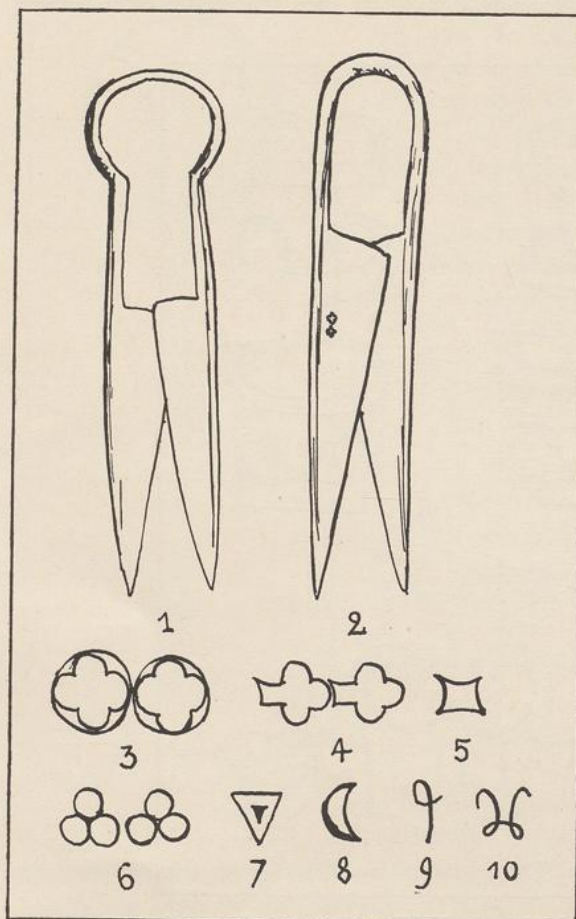
stylisaties verfraaid; het lemmer wordt ronder, en deelt zich in 2 lobben, de punt der ringen is met meer zorg gesmeed, en is soms nog op zichzelf teruggebogen, teneinde een meer decoratief effect te bekomen. Enkele lemmers zijn zelf open gewerkt. Op dit tijdstip zien wij de vuurslagers verschijnen als zijn zelfs open bewerkt. Op dit tijdstip zien wij de vuurslagers verschijnen als symbool van het vuur.

Talrijk zijn de halssnoeren der gilden waar dit element van den vuurslager en de vlammen vertegenwoordigd is en de verzameling Claes bevat aldus halssnoeren der Gilden van Oosterwijck en Wichelen waar zij verschijnen

met al de schoonheid en stylisatie die de kunstzin der zilverdrijvers van dit tijdperk aan dit nederige voorwerp geven konden.

Na de XVIe eeuw krijgt de vuurslager weer eenvoudige vormen, dus den bijna gesloten ovalen vorm, of den vorm met enkel lemmer met 2 ringen.

Enkele zeldzame vuurslagers dragen fabrieksmerken; zoo bevat de verzameling Claes exemplaren met het merk: pistool, leliebloem, klaverblad.

20. 1. SCHORREN UIT HET IJZERTIJDPERK. 2. MIDDELEEUWSCHE SCHORREN. 3. FABRIEKMERKEN VAN SCHORREN, VAN 10 à 20 CM LENGTE UIT DE SCHELDE VOORTKOMEND.

een veer vormen. Het is een voorwerp dat de latijnen « forfex » noemden (fransch forces).

De schorren moeten gerekend worden bij de zeldzame instrumenten die geen vormenverandering ondergingen, en zulks gedurende meer dan twintig eeuwen, want ten huidige dage gebruikt men ze nog voor het scheren van schapen en het snoeien van boomen.

SCHORREN OF BEUGELSCHAREN

Deze werktuigen verschijnen voor het eerst in het ijzertijdperk, « La Tene » tijdvak.

Zij bestaan uit 2 ijzeren lemmers, die door een ijzeren band halfcirkelvormig vereenigd zijn, en

Dit was nochtans niet de volledige rol die hen in de oudheidkunde weggelegd was. Men vindt ze in alle afmetingen, vanaf de groote van 40 cm. tot de kleine van 8 en 7 cm.

De groote forfex werden natuurlijk voor het vee en misschien voor den landbouw gebruikt. De middelmatige en kleine werden tot lichamelijk gebruik aangewend, het knippen van het haar, baard en snor, alsook voor het naadwerk.

De schorren werden niet versierd of gedecoreerd; ook is het moeilijk de oudheid ervan vast te stellen. De min of meer grove kwaliteit van het ijzer, de vorm der veer, zijn de eenige aanduidingen die ons toelaten deze voorwerpen te dateeren. Zoo is de veer der schorren uit het ijzertijdperk een doorlopende boogvorm, die den cirkel nabijkomt, daar waar de Romeinsche schorren nagenoeg een regelmatigen cirkel vormen en ook geslepen sneden hebben.

Eindelijk dragen de schorren der middeleeuwen en der Renaissance fabrieksmerken die ons toelaten ze van die der oudheid te onderscheiden. Wij geven hierbij enkele merken weer welke op exemplaren uit de bedding der Schelde voorkomen die in de verzameling Claes bewaard blijven. Deze schijnen aan Vlaamsche of Duitsche werkhuisen te behooren.

GORDELVERSIERSLS

De gordel is van alle tijden.

Van de oudheid af tot de Renaissance is de gordel der mannen steeds een draagriem geweest; oorspronkelijk in leder en door koperen, bronzen, of ijzeren gespen toegehaakt.

In de XIIIe eeuw was de gordel der vrouwen integendeel een geknoopt lint, oorspronkelijk in stof, later in kostbare weefsels, of nog een kordelier. Eerst in de gothische periode zal hij dien der mannen gelijk worden.

Van deze gordels, zoowel in leder als in weefsels, hoofdzakelijk vergankelijke stoffen, blijven ons als oudheidkundige dokumenten slechts de stevige deelen: de gespen.

Vanaf het Romeinsch en Frankisch tijdvak vindt men deze gespen meestal in gedreven brons; enkele zijn opgesmukt door glas of émailwerk (Zie Antwerpsche voorhistorische oudheden, plaat XIV, N^{rs} 3, 4, 5 en 6), eenige ook in ijzer en zeldzamer die in zilver en goud.

Het zou ons te ver leiden de verschillende versieringstypen van de gordels der vroegere middeleeuwen te beschrijven. Wij willen ons beperken tot de korte studie van de enkele gordelversiersels der gothische periode en van het begin der Renaissance die de opgravingen in de Schelde opleverden, en die ook een der zeldzamen van de verzameling Fr. Claes vormen. Vanaf de

XVIe eeuw bevat de vrouwelijke kleding geen lederen gordel meer. Wij treffen de gespen en haken niet meer aan bij de mantels of aan andere gedeelten der kledij.

Ook moeten de tientallen gespen welke de meest verscheidene reeksen der verzameling vertegenwoordigen tot de XIV en XVe eeuw teruggebracht worden. Het feit zelf hunner ontdekking in het water der Schelde waar zij sinds eeuwen berustten komt sterk de belangstelling vergrooten die wij voor de voorwerpen van ontegensprekelijk Vlaamsche vervaardiging moeten voelen.

De deelen der gespen zijn dikwijls samengesteld uit de versieringen met uitgesneden haken, vierkante of rechthoekige plaat, met grijper, dikwerf in lelie of drielobbigen bloemvorm, en uit een ronde dekselplaat met oog of ring.

De motieven der gordelgespen zijn meestal leuzen die men in het gothische tijdperk zeer genegen was.

Zoo lezen wij op enkele platen van gordels der verzameling :

V. C. — DIENE ONS LOEN
NIET VOER WELDOEN
BIEN
MOY

alsmede aanroepingen en gebeden, zooals :

AVE MARIA GRATIA PLENA

Ook nog eigennamen of initialen :

MARIA — VORA — M. O.

die aan het voorwerp een persoonlijk karakter geven.

Enkele gespen zijn gegoten en met de vijl of den beitel bijgewerkt. Andere waaronder de schijven, zijn uit een koperen plaat gesneden, door den beitel gegraveerd, of versierd door gedreven ornamenten.

De motieven van deze voorwerpen getuigen van den goeden smaak die onze middeleeuwsche voorvaderen in de kleinste bijzonderheden van hun leven toonden.

Om dit kleine overzicht der talrijke reeksen van opdelvingsstukken te sluiten, weze het mij geoorloofd een wensch te uiten. Namelijk dat het ensemble dezer voorwerpen welke ontegensprekelijk van Vlaamschen oorsprong zijn en hetwelk de musea onzer groote steden ons met reden benijden, in onze stad waarvan zij afkomstig zijn, eeuwig in hun geheel moge bewaard blijven.

LUCIEN DURSIN

Figuur N^r 21.

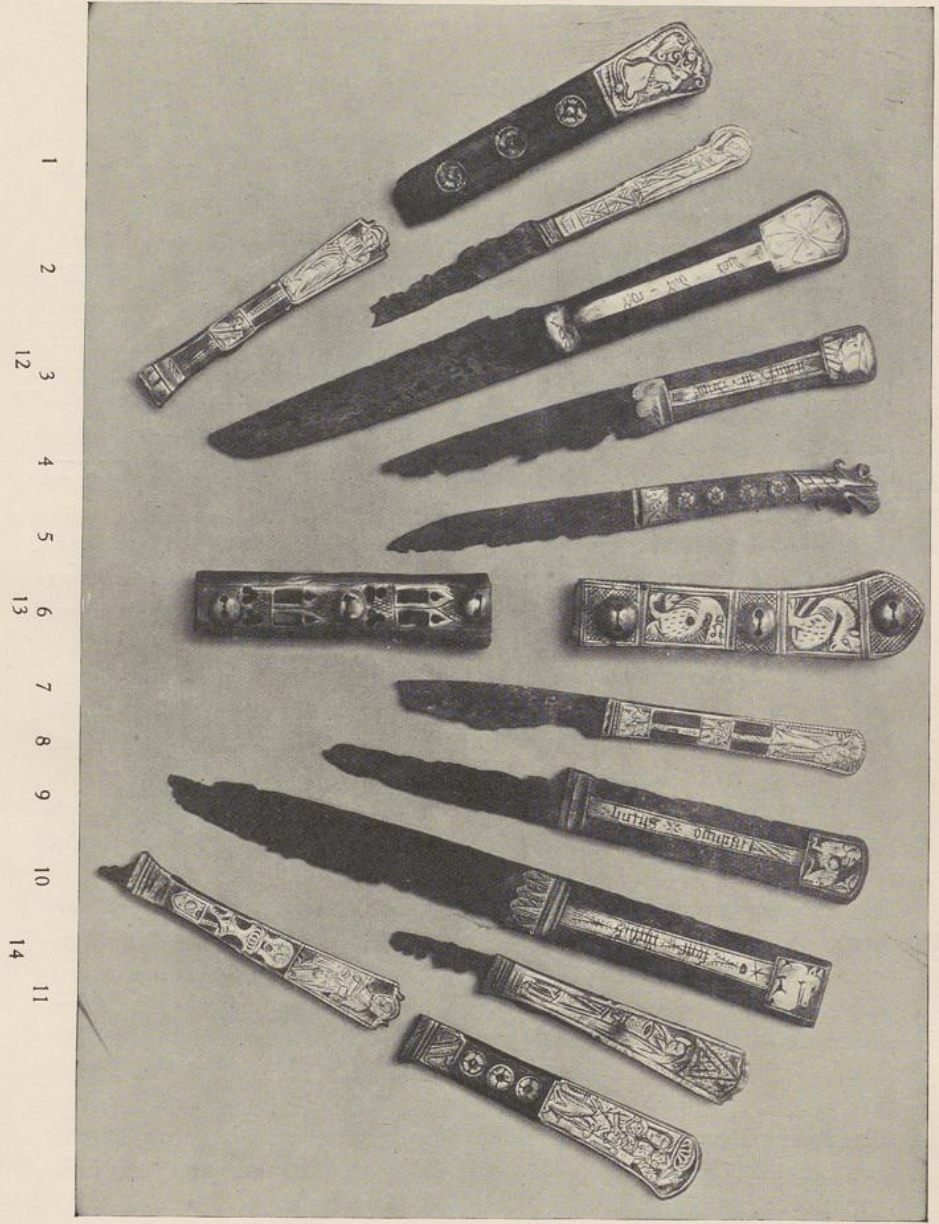
GOTHISCHE MESSENHECHTEN MET KOPEREN VERSIERSELS

XIV-XVIe eeuw, uit de Schelde gedolven.

Bovenste rij. — Van links naar rechts :

- 1) Messenhecht met aan elken kant 3 koperen nieten, in bloemenmotieven gegraveerd, krijgershoofd verbeeldend. XVIe eeuw.
- 2) Klein koperen messenhecht, langs een kant de H. Maagd voorstellend, met inschrijving : DIVA M (Maria) langs den anderen kant een heiligenfiguur met daaronder de letters JMR (Johanna Martyria). XVe eeuw.
- 3) Tamelijk goed bewaard mes, voorzien van een versierden band in koper en een knop, versierd langs een kant met bloemen, langs den anderen kant met een heiligenbeeld met zwaard in de hand (heel waarschijnlijk St. Dymphna). Een kleine platte band in koper vereenigt den knop met den band en draagt het opschrift, in gothische letters : WAT DAT COST. XIVe, XVe eeuw.
- 4) Mes van denzelfden aard als de vorige maar in kleiner afmetingen, voorstellend : op den knop, langs een kant een jongelingshoofd, langs den anderen kant een nedergezeten katje. Op het metalen bandje lezen wij : NEMET IN DANC. XVe eeuw.
- 5) Van den hecht van het mes blijft er niets meer over dan de 4 nieten, gegraveerd in vorm van bloemen en een wonderschoonen knop, zeer fijn en kunstvol, alsmede een arendkop met wijdopen bek, zeer expressief en van bewonderenswaardige uitvoering. Einde XVe, begin XVIe eeuw.
- 6) Geheel geelkoperen messenhecht met drie uitsnijdingen in vorm van belletjes en versiering aan ieder zijde met voorstelling van fantastische dieren. XVIe eeuw.
- 7) Messenlemmer met fabriekmerk. De hecht is gansch gegraveerd en verbeeldt de H. Maagd Maria met het Kindeken Jezus, zeer delikaat graveerwerk, aan de kunst van het verluchten van gebedenboeken herinnerd, Aan de andere zijde de figuur van Sinte Katharina, gemakkelijk te herkennen aan het wiel. Ook nog twee personages in de kleedij der XVe eeuw ; een geelkoperen plaatje, de verschillende tafereeltjes verbindend, draagt een opschrift in gothische letters.
- 8) Geelkoperen messenhecht, verbeeldt aan de eene zijde een roos met het opschrift : EXTREMA — GAUDII, langs den anderen kant een hond en de woorden LUCTUS OCCUPAT. XVe eeuw.
- 9) Koperen messenhecht van denzelfden stijl als de vorige, dragend aan een zijde de gravuur van een fantastisch dier en de woorden SOETE — JESUS, en aan de andere zijde een schildje en het opschrift AVE

21. GOTHISCHE MESSENHECHTEN MET KOPEREN VERSIERSELS. XVe EN XVIe EEUW

- 1
- 2
- 12
- 3
- 4
- 5
- 6
- 13
- 7
- 8
- 9
- 10
- 14
- 11

MARIA ; op het koperen plaatje de woorden BIT VOOR ONS. XIVe-XVe eeuw.

- 10) Geheel koperen messenhecht, verbeeldend aan een zijde, ten voeten uit, de figuur van een vrouw, aan de andere zijde het beeld van de H. Maria Magdalena een vaas met reukwerk in de handen houdend. XVe eeuw.
- 11) Hecht met breeden koperen band, drie nieten in bloemvorm en van iederen kant een koperen plaatje met verschillende personages, herinnerend aan de tafereeltjes der met de hand geschreven gebedenboeken der XIVe en XVe eeuw. Aan de andere zijde het beeld van een heilige alsmede de Kruisdraging.

Onderste rij : van links naar rechts.

- 12) Klein koperen messenhecht met twee schilden met aan een kant het beeld van St. Pieter, herkenbaar aan den sleutel dien hij draagt, en aan den anderen kant dat van St. Paulus. XVe eeuw.
- 13) Geelkoperen messenhecht zeer gelijkend op dat van N° 6, versierd met uitsnijdingen in vorm van belletjes en van dubbele vensteringen, met drie lobben aan hun basis. XIVe eeuw.
- 14) Koperen messenhecht, geheel en zeer fijn gegraveerd ; een der platte zijden verbeeldt de figuur van een Paus, herkenbaar aan de tiara, onderaan een gestyliseerden boom. De andere zijde vertoont het beeld eener dame, en daaronder de figuur van een akrobaat in een eigenaardige lichaamshouding rustend op een helm boven een schild, met in het midden een hart. Begin XVIe eeuw.

Figuur N° 22.

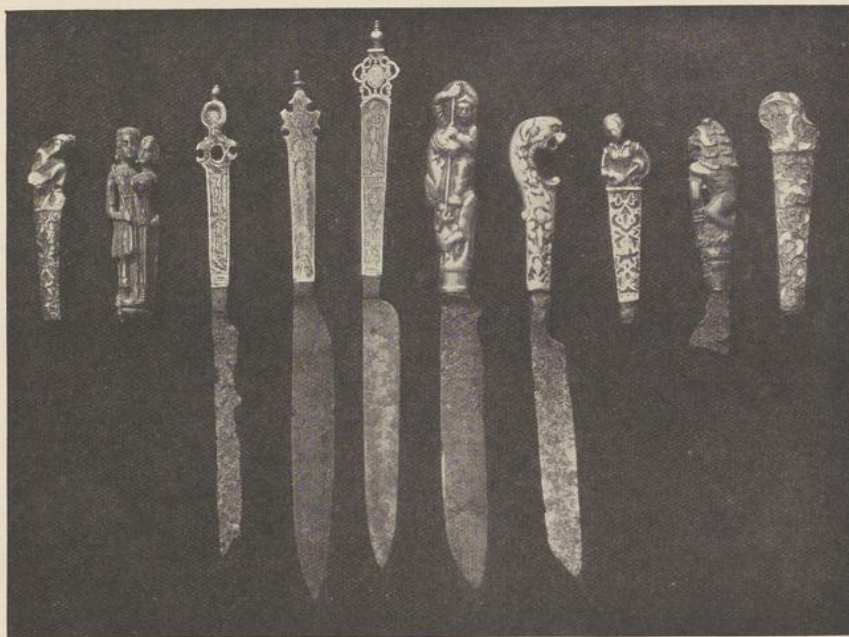
KOPEREN EN ZILVEREN MESSENHECHTEN

XVIe en XVIIe eeuw.

- 1) Koperen messenhecht, een doedezakblazer voorstellend. (XVIe eeuw).
- 2) Ivoren messenhecht, een jong edelman en zijne gemalin verbeeldend (XVIe eeuw).
- 3) Mes met tinnen hecht, uitgesneden en gegraveerd, vermoedelijk uit het werkhuis van den Luikschen plaatsnijder Theodoor Debry voortkomend, (einde XVIe eeuw).
- 4) Mes met tinnen hecht, idem.
- 5) Mes met geciseleerd en gegraveerd zilveren messenhecht uit het atelier van den Luikschen plaatsnijder Theodoor Debry. Op de eene zijde zinne-

beeld van de getrouwheid : FIDES. Aan de andere zijde dat der liefde : CHARITAS. Het messenhecht is bekroond met een uitgestoken knop met aan iedere zijde het beeld van een pelikaan, (tweede helft der XVIe eeuw).

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Cliché Delville.

22. KOPEREN EN ZILVEREN MESSENHECHTEN. XVIe EN XVIIe EEUW

- 6) Zilveren messenhecht, St. Joris te paard met den draak verbeeldend, (XVIIe eeuw).
- 7) Koperen messenhecht, versierd met renaissance-motieven en een draakenhoofd, (einde XVIe eeuw).
- 8) Koperen messenhecht, een vrouw die den rommelpot bespeelt verbeeldend (XVIe eeuw, Schelde).
- 9) Koperen messenhecht met leeuw (XVIIe eeuw, Schelde).
- 10) Koperen messenhecht, uitgestoken en geëmailleerd in verschillende kleuren (XVIe eeuw, Schelde).

Figuur N° 23.

KOPEREN, TINNEN, HOUTEN EN PALMHOUTEN
MESSENHECHTEN EN SCHEEDEN (XVIe-XIXe eeuw, SCHELDE)

- 1) Mes met palmhouten hecht met landbouw-zinnebeelden, in een versierde lederen schede, einde XVIIIe eeuw.

1 2 3 4 5

23. MESSEN EN MESSENSCHIEDEN. XVIe EN XVIIe EEUW Cliché Delville

- 2) Mes met koperen allegorische figuur in een zeldzame tinnen schede, XVIe eeuw (Schelde).
 3) Groot mes met palmhouten hecht, met een paard en landbouw-zinnebeelden. Begin XIXe eeuw.
 4) Gegraveerde houten schede, met een tinnen beslag, XVIe eeuw (Schelde).
 5) Lemmer van een dolk nog in zijn orgineeale gebeeldhouwde schede. XVIIe eeuw (Schelde).

Figuur N° 24.

MESSEN MET IVOREN EN PALMHOUTEN HECHTEN,
PALMHOUTEN MESSENSCHEEDE
XVI-XVIIe eeuw.

Bovenrij, van links naar rechts.

- 1) Palmhouten vork met een met leeuwenkop versierden hecht.
- 2) Dischmes met palmhouten hecht, met zilveren beslag overladen met vier ruggelings tegen elkander staande, zinnebeeldige figuren, het Geloof, de Gerechtigheid, de Hoop en de Liefde, met hun resp. kenteekens, bekroond door engelkoppen en door een staanden leeuw, tusschen zijn klauwen een schild met de wapens van Amsterdam. Begin XVIIe eeuw.
- 3) Mes met palmhouten hecht, uitgesneden, met lederen schede, dragend het opschrift : G.S. — ANO — 1760.
- 3) Mes met scheede en hecht in ivoor. Het uitsnijden van de scheede vertoont een zeer zuivere teekening en verbeeldt aan den bovenkant een engelenhoofd. De hecht verbeeldt de quadrilogie : Geloof, Hoop, Gerechtigheid en Liefde, alsmede engelenhoofden, getooid met kroon. Het is een minder goede kopij van een ouder model. In het zwaard dat de zinnebeeldige figuur in de hand houdt is het jaartal 1731 uitgesneden.
- 5) Mes met palmhouten hecht, met het hoofd van een leeuw en fiorituren op de zijde van den hecht.
De lederen schede draagt het opschrift :
ANNO 1789 / IN HET RAEM / DEN 16 MERT / IVAN HEN-
RICH / BOERMANS.
- 6) a) Toevouwend mes in palmhout, verbeeldt : 6 kleine engeltjes een schild ondersteunend, ruggelings tegen een gestyliseerde palm geplaatst. Prachtig werk, dat van een zeer goeden smaak getuigt. Einde XVIIe eeuw.
- 6) b) Baskisch mesje, met uitgesneden lemmer, dat de vrouwen in den kousenband droegen (einde XVe eeuw).
- 7) Messenhecht met een staanden leeuw met wapen. XVIIIe eeuw.

PALMHOUTEN MESSENSCHEEDEEN

- N° 8 Palmhouten messenscheede met Bijbelsche voorstellingen versierd : de geboorte van Eva, de Wijsheidsboom, de verjaging uit het Paradijs, het vermoorden van Abel, Jonas en de walvisch. De ringen stellen het hoofd van een nar met ezelsoreen voor. Gedateerd 1601 en de monogram WGW dragend.

N° 10 Palmhouten messenscheede met het hoofd van 11 Apostelen versierd.
Gedateerd 1582 en de monogram WGW dragend.

Cliché Delville

24. MESSEN MET IVOREN EN PALMHOUTEN HECHTEN. PALMHOUTEN MESSENSCHIEDEN
XVIe EN XVIIe EEUW

N° 14 Palmhouten messenscheede met 12 bijbelsche tafereelen, het jaartal 1616
en het monogram W.G.W. dragend.

Deze geteekende en gedateerde scheeden geven aangaande dezen onbe-

kenden kunstnaar W.G.W., die als specialiteit een groot aantal van deze messenscheeden moet vervaardigd hebben, een aanduiding voor wat betreft de periode zijner werkzaamheid, die gaat van 1582 tot 1616, dus over 34 jaar.

N° 9 toont op een zijde vijf kleine beelden uit den Bijbel en op de andere zijde nog vijf waaronder de namen van NATAN — SALOMON — JUDA — SAMSON en DAVID.

De snijkanten bevatten een vrome aanbeveling in gothische letters : HOUT U REYN ACHT U FREST (sterk) DEN DACH / DAER NYEMANT FORBY EEN MACH (de dood onderverstaan) ERT GOD 1589.

N° 11 Deze palmhouten messenhechten waren in gebruik tot het einde der XVIIIe eeuw ; maar het beeldsnijwerk op dit tijdstip is ruwer en de teekening is niet meer zoo verzorgd, wat men zien kan op een mooi exemplaar van de verzameling, dat van ronden vorm is en tooneelen van de rechtszitting van Salomon voorstelt. De figuren hebben die lenige gratie der personen in de tafereelen der messenscheeden van het einde der XVIe eeuw niet meer. De bijzonderheden zijn zoo fijn niet meer en de handeling is linksch. Hollandsch werk, XVIIIe eeuw.

N° 12 stelt op een rij de Bijbelsche tooneelen voor, afgezonderd door de namen ABRAHAM — JONGE TOBIAS — LABARUM — VERLO : SOONE en het jaartal 1592. Op de andere zijde zijn een jager op zijn horen blazend, en twee honden die een hert en een haas nazitten, voorgesteld.

De punt van de messenscheede is gebeeldhouwd in den vorm van een drakenhoofd en geteekend H.A.H.

N° 13 Een prachtige messenscheede waarvan twee dergelijke exemplaren zich in het Museum van Doornik en in het British Museum te Londen bevinden. Op de platte zijde bevinden zich voorstellingen van de Genesis waaronder die van Adam en Eva, de Wijsheidsboom in het aardsch Paradijs, de Vlucht uit het aardsch Paradijs, koning David die de harp bespeelt, de twee druivendragers uit het Land van belofte, Josua en Kaleb, en een dame met kap.

Op de snede treft men volgende spreuk aan :

SAMSON WAS EEN STERCK MAN NOCH IS HI STERCKER
DI SIIN TONGE BEDWINGEN KAN.

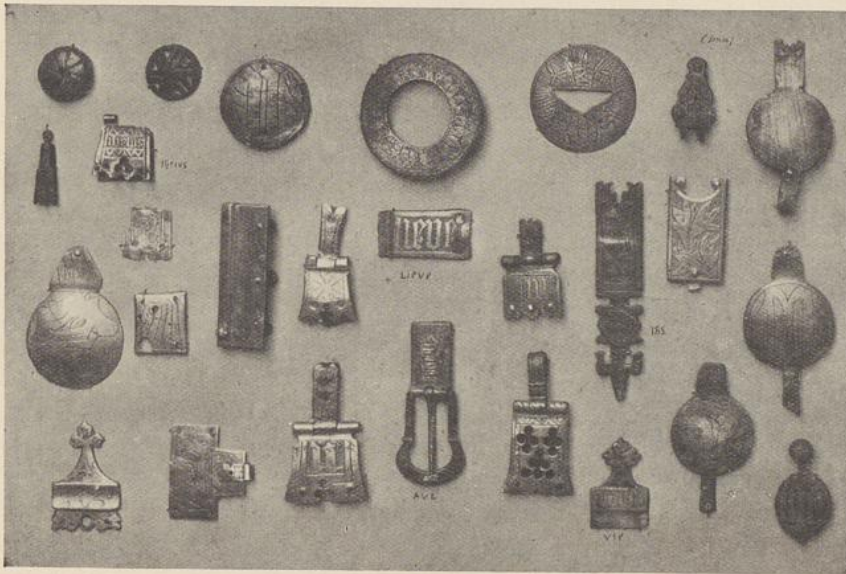
De punt stelt nog twee mannenhoofden voor.

Figuur N° 25.

KOPEREN GORDELVERSIERSLS
XIV-XVe eeuw.

1 — *Opschriften*, van links naar rechts :

Bovenste en 1e rij — AVE — AVE — VPCN — AVE.

25. CORDELVERSIERSLS. XVe EN XVIe EEUW

Cliché Delville

2e rij — AVE MARIA GRACIA PLENA

Vierlobbige haakplaat met beeld van een arend.
BIEN

Vierlobbige haakplaat met beeld van een arend.

3e rij — VORA

Verbeelding van eene vrouw met een kindje.
MARIA

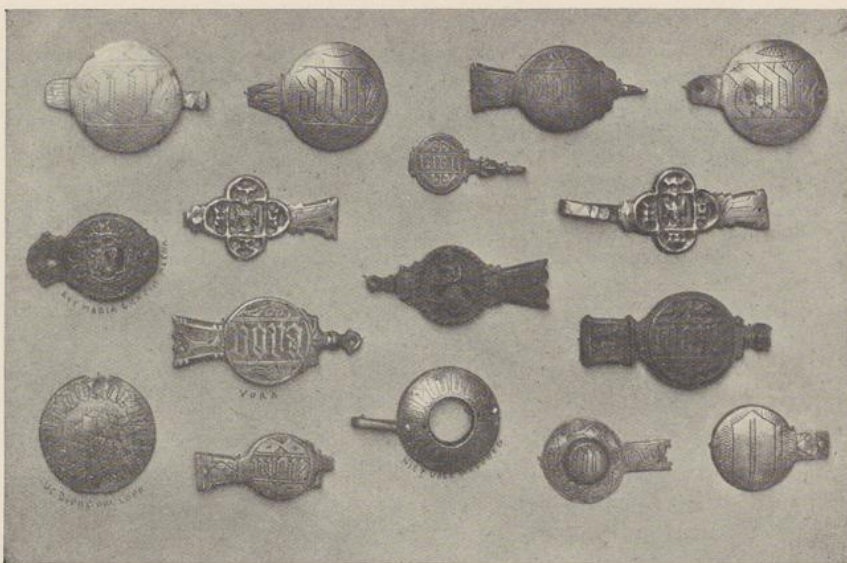
4e en onderste rij — IC DIENE ONS LOENE

MOY
NIET VOER WELDOEN
O
M.

Figuur N° 26.

Verschillende gespen en gordelversiersels waaronder de volgende opschriften :

IHEIUS — AVE — VIE — IHS
en de letters M. N. MR.

26. GORDELVERSIERSELS. XVe EN XVIe EEUW

Cliché D elville.